

ONNO SINKE

*Digitale herdenkingsactiviteiten
stimuleren actieve deelname en dialoog*

Herdenken vanachter de computer

Bij de presentatie van de
Digitale Namenwand,
onderdeel van de Community
Joods Monument en het Joods
Digitaal Monument, 2010
(Berry Stokvis/HH).

Door de toenemende digitalisering van de samenleving wordt de Tweede Wereldoorlog steeds vaker ook online herdacht. Wat voor invloed heeft het internet op het herdenken van de oorlog? En wat betekent dit voor het herdenken van WO2 in de echte wereld?

Op 4 mei 2015 riep Twitter Nederland op om om 20.00 uur twee minuten stil te zijn in verband met de Nationale Dodenherdenking. 'Het hele land is stil, dus online moeten we ook stil zijn', zei Marloes van der Laan, communicatie manager van Twitter Nederland dezelfde dag tegen *De Telegraaf*. Naast bijval kwam er ook kritiek. Zo tweette @mvw84 als reactie: 'Tweet wanneer ik dat wil... dat heeft niks met #respect te maken. #20.00 #vrijheid #twitterstilte #stupid #verderleven.' Ook in de virtuele omgeving ontbreekt de discussie over vorm en inhoud van de 4 mei herdenking dus niet.

De twitterstilte is maar één voorbeeld van een groeiend aantal online activiteiten die als doel hebben de herinnering aan de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog levend te houden. Het Nationaal Comité 4 en 5 mei organiseert sinds enkele jaren een campagne op het sociale mediaplatform Facebook waarbij mensen een digitale fakkel op hun profielpagina kunnen plaatsen als symbool voor het herdenken van de oorlog en het vieren van de vrijheid. Er zijn verder diverse digitale gedenktekens voor oorlogsslachtoffers: bijvoorbeeld www.erelijst.nl (verzetsstrijders en militairen), [\[monument.nl\]\(http://monument.nl\) \(joden in Nederland\) en \[www.oorlogsdodennijmegen.nl\]\(http://www.oorlogsdodennijmegen.nl\) \(oorlogsslachtoffers uit Nijmegen\).](http://www.joods-</p></div><div data-bbox=)

Het groeiend aantal digitale herdenkingsactiviteiten sluit aan bij het toenemende online verkeer in Nederland. Volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) heeft in 2015 96% van de huishoudens in Nederland toegang tot internet.¹ Acht op de tien internetgebruikers van twaalf jaar of ouder was in 2014 actief op een sociaal netwerk.² Zowel wat betreft de toegang tot internet als de activiteit op sociale netwerken loopt Nederland volgens het CBS voorop in Europa. Geen wonder dat er steeds meer digitale activiteiten worden ontplooid om de Tweede Wereldoorlog te herdenken. Tot welke verschuivingen in de manier van herdenken hebben deze online activiteiten geleid?

Bottum-up in plaats van top down

Nabestaanden van slachtoffers hebben maar beperkt of in het geheel geen invloed op de vormgeving van fysieke monumenten en herdenkingen. Integendeel, herdenkingsrituelen en monumenten zijn juist zo ontworpen dat ze een algemene, enigszins abstracte, boodschap

verkondigen. Online is er meer vrijheid om op een meer persoonlijke manier te herdenken. Al was het alleen maar omdat de beperkingen van tijd en locatie wegvallen. Iedereen kan in principe op elk moment van de dag, vanaf welke plaats ter wereld ook, deelnemen aan een digitale herdenkingsactiviteit.

Gaat het om een digitaal monument of een website, dan kunnen in principe, afhankelijk van de technische mogelijkheden van de betreffende website, onbeperkt foto's, video's, audio, kaarten, simulaties en digitale afbeeldingen van objecten worden toegevoegd. Zo ontstaat een platform waarop plaats is voor meerdere, soms conflicterende verhalen. Een platform ook, dat ruimte biedt aan verhalen waarvoor in de fysieke wereld soms geen plaats is vanwege de beperkte ruimte en/of tijd of omdat het niet past in het gangbare verhaal van een bepaalde gebeurtenis. Door de gezamenlijke inspanningen van alle bezoekers krijgen niet alleen de individuele slachtoffers hun identiteit terug, maar wordt ook een vernietigde gemeenschap deels, virtueel, gereconstrueerd.

Een mooi voorbeeld is de Community Joods Monument, een interactieve website die gekoppeld is aan het Joods Digitaal Monument. Het Joods Digitaal Monument werd in 2005 gecreëerd om de herinnering levend te houden aan alle joden in Nederland die de Holocaust niet hebben overleefd. Van ieder slachtoffer is in het Joods Digitaal Monument in elk geval de naam opgenomen, aangevuld met verdere basisinformatie – voor zover bekend – zoals de geboorte- en sterfdatum, het adres et cetera. De

Community uit 2010 is hierop een aanvulling. Het is een kopie van het Digitaal Monument waar bezoekers zelf informatie, zoals een levensbeschrijving of foto's kunnen plaatsen bij de namen van de omgekomen personen. Ook is het mogelijk om relaties te leggen tussen personen en de eigen familiebanden aan te geven. Tot slot kunnen bezoekers een eigen profiel aanmaken en contact leggen met andere bezoekers.

Interactiviteit en verbondenheid

Volgens David B. Nieborg, onderzoeker aan de Universiteit van Amsterdam en het Massachusetts Institute of Technology in de Verenigde Staten, is 'connectiviteit' een van de kenmerkende eigenschappen van sociale media-platformen: de mogelijkheid om mensen, machines en informatie met elkaar te verbinden.³ Op deze sociale netwerken staan dialoog en interactie centraal. Veel van de digitale herdenkings- en educatieactiviteiten zijn dan ook niet zozeer gericht op kennisoverdracht, maar op het stimuleren van actieve deelname en dialoog tussen de bezoekers.

Specifiek voor online gedenktekens geldt dat ze de mogelijkheid bieden aan mensen die rouwen om anderen te ontmoeten die een vergelijkbaar verlies hebben geleden. Zo ontstaat een virtuele gemeenschap van rouwenden waarvan de leden elkaar steunen. Volgens sommige auteurs zou het online vertellen van het eigen verhaal of het delen van herinneringen aan omgekomen familieleden helpen bij de rouwverwerking. Daarnaast worden er ook andere aspecten genoemd van het digitale herdenken die een thera-

peutisch effect hebben. Online is er geen beperking in de tijd dat iemand mag rouwen terwijl men in het werkelijke leven geacht wordt het verlies na enige tijd verwerkt te hebben. Via een digitaal monument of een online herdenkingsactiviteit kan de relatie met de overledene worden voortgezet. Zeker wanneer er sprake is van een plotselinge dood of er bijvoorbeeld geen graf is, kan dit belangrijk zijn.

Zo schrijft Laurie Fauro in haar proefschrift *Postponed monuments in the Netherlands* dat hun medewerking aan het Joods Digitaal Monument en de Community op veel mensen van de eerste generatie een positief effect heeft gehad. Na de oorlog hadden zij lange tijd veel moeite om hun persoonlijke herinneringen te delen met anderen. Het toevoegen van hun persoonlijke verhalen aan het Digitaal Monument en de Community lijkt hen te hebben geholpen met hun emoties om te gaan. Zo vertelde John Blom, wiens familie en vrienden bijna allemaal waren vermoord, dat het Joods Digitaal Monument hem heeft geholpen bij de verwerking van dit leed: 'Ik zal het nooit kunnen begrijpen, ik heb soms het gevoel dat ik uit twee delen besta; er is een deel dat normaal is en alles kan doen, en er is een deel dat zich niet laat herstellen, dat is te veel verminkt, maar nu is het verminkte deel open gegaan en is er beter mee om te gaan.'⁴

Openbaar in plaats van privé

Waar uitingen van rouw in het verleden hoogstens bij officiële ceremonies of herdenkingen in het openbaar zichtbaar waren, zijn dit soort uitingen online tegenwoordig op elk moment

van de dag voor iedereen te zien. Het openbare karakter van het rouwen gaat met enkele risico's gepaard. Woorden en beelden die op een kwetsbaar moment zijn geplaatst, kunnen op het internet een eigen leven gaan leiden en bijvoorbeeld aanleiding geven tot ongewenst en kwetsend commentaar. Over het algemeen zijn mensen namelijk online minder terughoudend dan in het echte leven.

De grotere openbaarheid kan ook tot sociale druk leiden om te voldoen aan de heersende normen met betrekking tot vorm en inhoud van herdenkingsrituelen. De socioloog Tony Walter schrijft dat online rouwen en herdenken kenmerken vertoont van het gemeenschappelijke rouwen uit vroeger tijden. Net als vroeger is in de digitale wereld de rouw zichtbaar voor de hele gemeenschap, zowel voor de familieleden en vrienden als voor de kennissen en buitenstaanders. Dit zorgt ervoor dat men elkaar vrijwel constant in de gaten kan houden. Zo ontstaan er op internet nieuwe sociale normen die bepalen om wie gerouwd moet worden en hoe dit moet gebeuren. Groepsdruk leidt er volgens Walter soms toe dat soms een herdenkingspagina op Facebook 'geliked' wordt omdat men niet de indruk wil wekken dat men de overledene niet respecteert.⁵

Mix van digitaal en fysiek

Gaat het online herdenken ten koste van het herdenken in de fysieke wereld? Dat lijkt niet het geval. Nog steeds is er grote behoefte aan fysieke herdenkingsplekken die een gevoel van authenticiteit oproepen. Zo werd onlangs de

komst aangekondigd van het Nationaal Sjoa Museum in Amsterdam, op de plek waar de deportatie van de Joden en de redding van honderden Joodse kinderen plaatsvond (de Hollandsche Schouwburg en de voormalige Hervormde Kweekschool). Waarschijnlijker is dan ook dat online en offline herdenkingsactiviteiten gecombineerd worden. Zo organiseerde het Indisch Herinneringscentrum in 2013 een pelgrimsreis naar de Birma-Siamspoorlijn in Thailand voor geïnteresseerden, familieleden en veteranen. Tijdens de reis werd hiervan verslag gedaan op Facebook, wat tot veel reacties leidde. Via Facebook werd ook alvast aangekondigd dat er van de reis een documentaire zou worden gemaakt. Digitale gedenkplekken en activiteiten zijn dan ook niet een vervanging van gedenkplekken in de echte wereld. Ze zijn veelal een aanvulling hierop, een mogelijkheid om op nieuwe manieren te herdenken.

- 1 CBS, 'ICT, kennis en economie', (2015), p. 82. Te downloaden op: <http://download.cbs.nl/pdf/ict-kennis-economie-2015-pub.pdf>
- 2 Persbericht CBS 'Gebruik sociale netwerken sterk toegenomen', 30-6-2015. <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/vrije-tijd-cultuur/publicaties/artikelen/archief/2015/gebruik-sociale-netwerken-sterk-toegenomen.htm>
- 3 David B. Nieborg, '#Herdenken #Vieren en #Herinneren in het digitale tijdperk' (2014), p. 32. Te downloaden op: http://www.4en5mei.nl/documenten/Onderzoek/herdenken_vieren_en_herinneren_in_het_digitale_tijdperk_-_david_nieborg.pdf
- 4 Laurie Faro, *Postponed monuments in the Netherlands. Manifestation, context, and meaning*, eigen beheer 2015, p. 143. Zie ook p. 171.
- 5 Tony Walter, 'New mourners, old mourners: online memorial cultures as a chapter in the history of mourning', in: *New review of hypermedia and multimedia* vol. 21 (2015) nr. 1-2, p. 10-24, aldaar p. 14-17.

ONNO SINKE is historicus en beleidsadviseur bij het WO2 programma van Arq Psychotrauma Expert Groep. Hij is tevens redactielid van Cogiscope.